

Edlita

STEINOVÁ

FILOZOFICKÉ
ZÁKLADY
PSYCHOLOGIE
A DUCHOVNÝCH VIED

EUROPA

Edita
STEINOVÁ

EUROPA

Publikáciu z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia.

u. fond
na podporu
umenia

Ďakujeme vám, že ste si kúpili túto knižku,
lebo dobré texty žijú vtedy, keď ich čítame.

Kniha, ktorú držíte v rukách,
vznikla vďaka nášmu spojeniu s **582**^{SKO}

Edita Steinová *Filozofické základy psychológie a duchovných vied*

Preklad © Milan Kranku 2021

Vedecká redakcia © Prof. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD. 2021

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2021 **bee&honey**

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2021

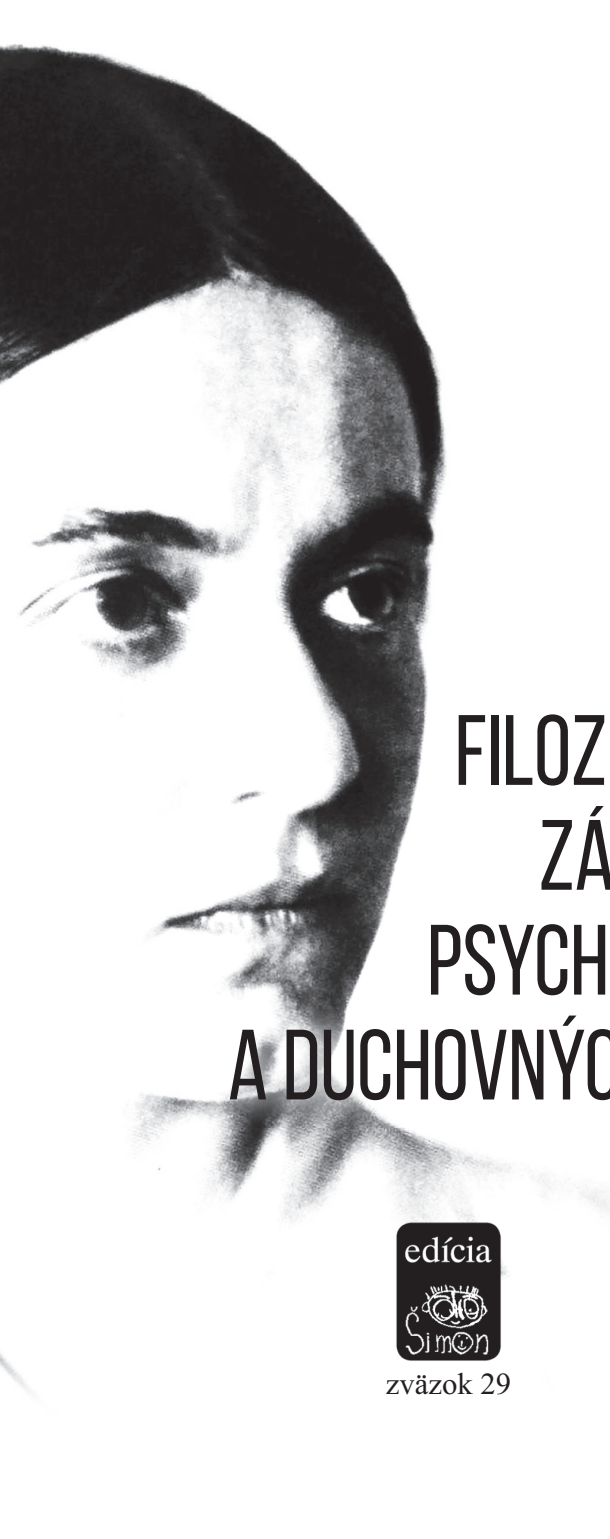
Ako dvadsiaty deviaty zväzok edície Šimon

vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2021

Prvé slovenské vydanie

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89666-88-1

FILOZOFICKÉ
ZÁKLADY
PSYCHOLÓGIE
A DUCHOVNÝCH VIED

edícia

zvázok 29

PREDHOVOR

Nasledujúce skúmania si kladú za úlohu z rozličných strán preniknúť do podstaty psychickej reality a ducha a takto získať základy pre vecné vymedzenie psychológie a duchovných vied. Problémy, o ktorých riešenie sa tu snažím, sa objavili už v mojej dizertácii *K problému vcítienia*. V súvislosti s analýzou skúsenosti inej subjektivity, som bola nútená načrtnúť štruktúru ľudskej osobnosti v jej základných aspektoch, bez toho, aby som mohla pristúpiť v tomto rámci k prehĺbenému skúmaniu zložitých otázok spojených s touto problematikou. Prvým z nasledujúcich skúmaní je pokus jasne rozpracovať dvojitú základnú zákonitosť, ktorá spolupôsobí v jednom psychickom subjekte so zmyslovo-duchovnou podstatou – kauzalitu a motiváciu. Druhé skúmanie rozširuje chápanie od izolovaného psychického individua na nadindividuálne skutočnosti a snaží sa takto dosiahnuť hlbší pohľad do štruktúry duchovného sveta. Záverečná úvaha hodnotí výsledky obidvoch skúmaní pre potreby príslušných vedecko-teoretických skúmaní.

Musím ešte povedať niekoľko objasňujúcich slov o vzťahu mojich skúmaní k myšlienkovému dielu Edmunda Husserla. Takmer dva roky (od októbra 1916 do februára 1918, pozn. prekl.) som pomáhala profesorovi Husserlovi pri príprave rozsiahlych publikácií a v tejto dobe som mala k dispozícii všetky jeho rukopisy z posledných desaťročí (medzi nimi aj tie, ktoré sa zaoberali problematikou psychológie a duchovných vied). Je samozrejmé, že podnety, ktoré som touto cestou a v mnohých rozhovoroch dostala, mali zásadný vplyv na moje vlastné práce. V akom rozsahu to bolo, dnes už nedokážem určiť. V jednotlivých dôkazoch cez citáty som to nemohla urobiť, lebo ide o nepublikovaný materiál, ale aj preto, lebo mi veľmi často nebolo jasné, či mám niečo považovať za výsledok vlastného skúmania alebo za vnútorné osvojenie prebratých myšlienkových motívov.

I.
PSYCHICKÁ KAUZALITA

Úvod

Témou psychickej kauzality sa zaoberá takmer nespočetné množstvo literatúry. Je to pochopiteľné, lebo s týmto problémom sa spájajú najdôležitejšie filozofické otázky – metafyzické a teoretickopoznávacie, prípadne vedeckoteoretické.

V starom spore determinizmu a indeterminizmu sa vynára otázka, či je ľudský duševný život – úplne alebo aspoň nejakou svojou časťou – podriadený veľkej kauzálnej súvislosti prírody. Problém sa, samozrejme, nie vždy formuluje týmto spôsobom. Pod pojmami „sloboda“ a „nevyhnutnosť“ sa chápu rozličné a úplne odlišné veci: raz ide o závislosť vôle od teoretického rozumu, inokedy o závislosť ľudskej vôle od božej vôle alebo o všeobecnú kauzálnu zákonitosť.

V novšej literatúre však ide v podstate o poslednú otázku. Samozrejme, ani táto vôbec nie je jednoznačná. Raz sa týka problému (ako sme ho sformulovali tu) začlenenia psychiky do *jednej* súvislosti prírody, inokedy sa objavuje v strede skúmania vzťahov medzi psychickým a fyzickým, a to väčšinou v historickej forme sporu medzi psychofyzickým paralelizmom a teóriou vzájomného pôsobenia. Okrem toho, a najčastejšie v spojení s touto spornou otázkou, sa rieši aj iný problém, a síce, či má psychický život svoju *vlastnú*, so zákonitosťami fyzickej prírody analogickú nevyhnutnú súvislosť. V jazyku starej psychológie sú to potom princípy *asociácie*, ktoré sa chápu ako prírodné zákony; v novšej dobe často počujeme označovať ako „psychickú kauzalitu“ *motiváciu* (najmä keď ide o otázku „nevyhnutnosti“ historickej udalosti). Nepochybne, v mnohých skúmaniach venovaných týmto problémom, sa objavuje veľa cenného. Ak v nasledujúcich úvahách napriek tomu, nenadväzujeme na tieto skúmania, ale začíname úplne od začiatku a hľadáme nový prístup, má to svoje dobré dôvody. Systematické objasnenie psychickej kauzality je vylúčené, ak nemáme aspoň do určitej miery jasno o tom, čo je „psychika“ a čo „kauzalita“. To však v dostupnej literatúre ešte úplne chýba.

Chápanie kauzality sa ešte ani dnes nezotavilo z úderu, ktorý mu uštedrila zničujúca kritika *Humea* (napriek skeptickému rozporu v jeho metóde, ktorá rieši pojem príčiny na základe kauzálneho chápania). Duch Humeovej kritiky možno cítiť vo všetkých moderných riešeniach tohto problému – napriek *Kantovi* a „definitívnemu riešeniu“, ktoré sa mu snažia pripísať. A niet sa čomu čudovať. Lebo to, čo hľadal Hume, a o čom sa nakoniec domnieval, že to nemožno nájsť – *fenomén kauzality* – neukázal ani Kant. V tomto bode zdieľa viac-menej otvorene názor Humea a z nedokázateľnosti kauzality, ktorú uznáva, vyvodzuje nevyhnutnosť pokračovať v skúmaní na celkom inej pôde. Kant dedukuje kauzalitu ako jednu z podmienok možnosti exaktnej prírodnej vedy a ukazuje, že príroda v chápaní exaktnej prírodnej vedy, je nemysliteľná bez kauzality. Je to nespochybniteľný výsledok, ale nie je to riešenie problému kauzality, ani uspokojivá odpoveď na Humeovu otázku. Stanovisko Humea môže byť prekonané iba na jeho vlastnej pôde, alebo správnejšie, na pôde, kde sa pokúšal viesť svoje úvahy, ktorú však on sám nedokázal metodicky zabezpečiť. Vychádza tu z prírody ako sa ponúka očiam naivného pozorovateľa. V tejto prírode existuje určitý kauzálny vzťah, určitá nevyhnutná následnosť udalostí. Hume chce skúmať, akého druhu je vedomie o tomto spojení a či je toto vedomie racionálne. A iba predčasne sformulovaná teória o podstate vedomia a osobitne teória skúsenosti mu prekážajú nájsť dokázateľné vzťahy, ktoré hľadá, a nakoniec ho privedie k tomu, že odloží bokom fenomény, z ktorých vyšiel a bez ktorých by bol celý jeho spôsob kladenia otázky nepochopiteľný. Na túto otázku, ktorá nepochybne odkrýva skutočný epistemologický problém, nedokáže kantovská úvaha, ktorá sa týka iba prírody z formálneho hľadiska (*natura formaliter spectata*), dať žiadnu odpoveď. Nezaberá sa fenoménmi a kauzalita ktorú dedukuje, je forma umožňujúca rozličné vyplnenie; znamená iba nevyhnutné spojenie v čase. Akého druhu však toto spojenie je sa z „transcendentálnej dedukcie“ v chápaní Kanta nedozvieme. Na to je potrebná metóda analýzy a opisu fenoménov, t. j. objektov v celej plnosti a konkrétnosti, v akej sa nám ponúkajú, a im zodpovedajúceho vedomia.

Husserlova fenomenológia nie je nič iné než táto metóda, ktorú vyžaduje správne chápanie problému sformulovaného Humeom. Jej hlavné zásady boli predstavené v *Ideách k čistej fenomenológii a fenomenologickej filozofii*. Teda iba na základe fenomenológie sa mi zdá možné plodné aj uvažovanie o psychickej kauzalite. Samozrejme, bolo by veľkým uľahčením, keby sme sa v týchto úvahách mohli oprieť o dostupnú fenomenologickú analýzu kauzality v oblasti materiálnej prírody. Základné úvahy o tom obsahuje doteraz nepublikovaná II. časť *Ideí*; okrem toho disponujeme aj ešte nepublikovanou prácou Eriky Gotheovej na tému Humeovho spracovania problému kauzality. Nadväzujeme na tieto základné východiská tam, kde musíme brať do úvahy materiálnu kauzalitu pre potreby nášho skúmania.

Druhým dôvodom, ktorý ospravedlňuje naše úplné odhliadanie od istých nefenomenologických skúmaní, je nejasnosť, ktorá vládne v chápaní pojmu psychiky. V každej učebnici psychológie sa síce stretávame s týmto pojmom v úvodnej kapitole, a v posledných desaťročiach boli jeho objasneniu venované významné práce (mám na mysli Brentana, Münsterberga, Natorpa), ale takmer všetky tieto snahy trpia jedným základným omylom: zámennou *vedomia* za *psychiku*. Iba keď bolo jasne rozpracované toho odlišenie – a bol to rozhodujúci krok v utváraní fenomenologickej metódy – bolo možné správne oceniť to, čo sa v týchto predchádzajúcich prácach ukazuje ako hodnotný výsledok.

Na požadovanom oddelení vedomia od psychiky totiž spočíva odlišenie fenomenológie a psychológie, ktoré uskutočnil Husserl v *Ideách*, alebo už skôr v jeho článku *Filozofia ako prísna veda* na stránkach „Logosu“. Psychológia v zmysle tohto vymedzenia a zároveň v zmysle psychológov, ktorí ju vykonávajú naivne a nerobia žiadne kritické epistemologické úvahy o ich postupe, je „prirodzená“ alebo „dogmatická“ veda, teoretické skúmanie určitých predmetov, ktoré nachádzame vo „svete“, v našom svete, v ktorom žijeme a ktorého existencia je pravou dogmou a najsamozrejmejším neskúmaným predpokladom všetkých našich úvah. V tomto svete nás stretávajú okrem materiálnych vecí a živých organizmov aj ľudské bytosti a zvieratá,

ktoré okrem toho, čo majú spoločné s vecami a jednoduchými živými bytosťami, prejavujú ešte určité osobitosti, ktorými sa vyznačujú iba ony samé. Celok týchto osobitostí nazývame psychikou a jej skúmanie je úlohou psychológie.

Svet, na ktorom v prirodzenom postoji spočíva náš pohľad, so všetkým čo v ňom existuje, je však korelát nášho vedomia – ako nás učí reflektujúce uvažovanie. Každému predmetu a každému druhu predmetov zodpovedajú určité charakteristické vzťahy vedomia. A naopak, ak sa objavia istým spôsobom odlišné vzťahy vedomia, potom sa subjektu tohto živého vedomia musí nevyhnutne ukázať odlišná predmetnosť. Toto hovorí učenie o „konštituovaní predmetov vo vedomí“. Ideálna zákonitosť reguluje vzťahy konštituujúceho sa vedomia a konštituovaných predmetov. Skúmanie tejto zákonitosti je úlohou čistej transcendentálnej fenomenológie. Jej predmetom je vedomie so všetkými svojimi korelátmi. Do radu týchto korelátov patrí o. i. psychika, ktorá je predmetom psychológie. Podobne ako celý prirodzený svet sa aj ona tvorí v usporiadaných vzťahoch vedomia.

Nedostatočná jasnosť v chápaní psychiky sa, samozrejme, musí negatívne prejavovať aj na úvahách o psychickej kauzalite a nemohli by sme z nich nič uplatniť, ak by sme ich najprv nepodrobili kritickému preskúmaniu a stanoveniu, do akej sféry patrí. Namiesto toho preferujeme bezprostredný prístup k veciam samým, a síce chceme začať skúmaním vedomia a najprv zistiť, či sa tu dá dokázať niečo také ako kauzalita.

Na úvod musíme ešte uviesť toto: prirodzený svet, ktorý slúžil ako východisko pre získanie oblasti skúmania fenomenológie, nevyčerpáva celok korelátov vedomia. Reflektujúce uvažovanie nám otvára nové vrstvy konštituovaných objektov nižšieho stupňa („noematá“ v jazyku *Ideí*). Tak napríklad, vychádzajúc od veci prírody, ktorá je jedna a tá istá pre všetkých jedincov, ktorí s ňou majú skúsenosť, vraciame sa k veci tak, ako sa predstavuje zakúšajúcemu jedincovi v danom momente. Z plne materiálnej veci môžeme vydeliť „fantóm“, teda zmyslovo vyplnenú priestorovú formu zbavenú reálne – kauzálnych vlastností, a z neho opäť jednoduchú „videnú vec“, skonštituovanú čisto vizuálne. Zodpovedajú jej rozličné „odtiene“, podľa

miesta subjektu, a v odtieňoch sa ukazuje každá videná kvalita – farba, tvar atď. Nakoniec, ako najnižšiu vrstvu korelátov vedomia nájdeme pocitové dáta, ktoré nie sú ešte chápané ako vlastnosti materiálneho nositeľa. Celej tejto „noematickej“ rozmanitosti zodpovedá „noetická“: vlastný život vedomia. Vedomie sa aktivizuje („aktivita“ sa tu chápe vo veľmi širokom zmysle) na každej úrovni iným spôsobom a vďaka tejto aktívnosti vedomia sa noematické jednotky nižšej úrovne stávajú rozmanitosťou, v ktorej sa konštituuju jednotky vyššej úrovne. Ak by sme išli stále viac dozadu, dostali by sme sa nakoniec k poslednému konštituujuúcemu vedomiu, ktoré sa už neaktivizuje v konštituovaných jednotkách, k prvotnému prúdu vedomia alebo prúdu prežívania. Od neho chceme začať naše úvahy.

Poznámka

Pojem vedomia v našom chápaní sa trochu odkláňa od jeho popisu v *Ideách*. Tento bol v podstate orientovaný na svet prirodzeného postoja a ako vedomie chápal všetku rozmanitosť, ktorá konštituuje túto jednotu: tak noetickú ako aj noematickú. Ak teraz oddeľujeme vedomie v zmysle noetickom od korelátov všetkých stupňov, zdá sa nám to ako nevyhnutný krok vyplývajúci z vlastných bádání Husserla o prvotnom vedomí času a dúfame, že v tom získame jeho súhlas.

I.

Príčinnosť v oblasti čistého prežívania

§ 1. Prvotný a konštituovaný prúd vedomia

Prvotný prúd vedomia je čistým stávaním sa. Prežívanie prúdi neustále, v ustavičnom utváraní sa pridáva nové, bez toho, že by sme sa mohli pýtať „v dôsledku čoho“ vzniká (alebo je spôsobené) to, čo sa deje. V žiadnom mieste prúdu nemožno chápať vyplývanie jednej fázy z druhej ako „spôsobené“. Jedna fáza vyplýva z druhej a prvotné „odkiaľ“ leží v temnote. Pretože fázy prúdia *jedna do druhej*, nevzniká rad oddelených fáz, ale jeden jediný ustavične rastúci prúd. Preto by tiež nemalo žiadny zmysel pýtať sa na „nadväznosť“ fáz, lebo tá sa vyžaduje len v prípade článkov reťaze, ale nie pri nerozdelenom a nedeliteľnom kontínuu.

Ako teda možno hovoriť o zážitkoch „v“ prúde, a o zväzku alebo spojení týchto zážitkov? Skôr, než môžeme odpovedať na túto otázku, musíme ešte bližšie preskúmať tento osobitný útvar, onen kontinuitný prúd a spôsob stávania sa, o ktorom tu hovoríme. Nahrádzanie jedných fáz druhými nie je takého druhu, že so vznikom novej fázy stará vždy zaniká, ponára sa do ničoty. Keby to tak bolo, mali by sme vždy iba jednu fázu a nenarastal by jednotný prúd. Nie je to tiež tak, že to, čo je vytvorené v stávaní sa, znehybnie a ako trvalé bytie zostane mŕtve, nehybné a nemenné, zatiaľ čo to, čo je nové, sa ustavične stáva a presadzuje (podobne ako pri kreslení čiary). V prúde je prítomné niečo z oboidvoch a predsa žiadne z oboch.

Najprv existuje „živý“ zvyšok toho, čo „vyhaslo“, zatiaľ čo nové sa vytvára, tak, že jedna fáza prúdenia obsahuje zároveň to, čo sa práve stáva, aj to, čo sa už stalo. Zároveň však obsahuje ešte živé (ktoré je prežívané *ako* také, ako *ešte* živé, teda sa odlišuje od toho, čo práve „teraz“ vstupuje do života cez znamienko minulosti). Keď to, čo v prežívaní uplynulo *ešte* živé, zrástá s novovznikajúcim, vzniká jednotka prežívania. Táto je uzavretá, len čo sa k nej už nepripájajú žiadne nové fázy.

Potom nastáva „umieranie“ toho, čo vzniklo, ktoré nie je úplným zánikom; čo uplynulo je vo svojej životnosti minulosť, ale zostáva po tom viac alebo menej prázdne vedomie; a pretože prežívanie, ktoré uplynulo, zostane v takejto modifikácii zachované a nové za ním nasleduje, narastá jednota prúdu prežívania: konštituovaný prúd, ktorý sa však kryje s prvotne vzniknutým, naposledy konštituovaným. Tento konštituovaný prúd vyplňa fenomenologický čas, v ktorom sa jeden zážitok pripája k druhému. Okrem „následnosti“ treba však venovať pozornosť tomu, čo je „zároveň“ v čase prežívania. Každý okamih je viacnásobne vyplnený, v momentálnej fáze, vedľa toho, čo práve vstupuje do života a ešte stále je živé, máme mŕtve, odumreté.

Pokiaľ je zážitok ešte živý a naďalej sa tvorí, pripájajú sa k nemu stále nové fázy, aj keď môže byť vytlačený do úzadia iným zážitkom, nastupujúcim neskôr. „Uplynutie“ oproti tomu znamená, že zážitok je skončený a nepodlieha už žiadnemu ďalšiemu obohateniu. Je, samozrejme, možné, že v jednote zážitku uplynulé fázy zrastajú s novo sa pripájajúcimi prostredníctvom živého trvania: tak môže tón ešte ďalej znieť, hoci začiatok tónu si už sotva uvedomujeme, ale tón, ktorý je naďalej živý, musí sprostredkovať kontinuitu; a ak sa už nepripájajú žiadne nové fázy, tón doznel.

Nakoniec, je možné, že mŕtvy tón je „pohltený“ a zanechaný v prúde. „Zanechaný v prúde“ teda neznamená, že sa stal ničím, ale má ešte určitý spôsob existencie; zotrváva na svojom mieste v skonštituovanom prúde, aj keď zostáva mimo živého prúdu a existuje možnosť, že raz bude z neho znova „vytiahnutý“. (Práve v takomto znovuvytiahnutí – v určitom „sprítomnení“ – zostane uvedený ako pretrvávajúci v prúde ešte aj po svojej smrti.)

§ 2. Druhy zážitkov a jednota prúdu

V našich posledných opisoch sme museli ustavične hovoriť o niečom, čo nie je ani obvyklá fáza v prúde, ani sám celkový prúd: o *jednotkách v prúde*, ktoré sa objavujú v určitej fáze a ďalej pokračujú, zatiaľ čo ich uplynulá časť zostáva živá,

nakoniec dosiahnu koniec, ale po tomto závere sa zachovajú. *Zážitky*, ako ich nazývame v bežnej reči, – a s ktorými sa, samozrejme, v zmenenom spôsobe chápania, – zaoberá psychológia, nie sú nič iné než tieto jednotky, ktoré sa vynárajú v ustavičnom prúde v určitom čase. Tieto zážitky (ako sme už povedali v doterajších úvahách) neplynú jednoducho jeden po druhom. Skôr je možná pluralita tých, čo existujú zároveň, alebo čiastočné prekrývanie sa počas ich trvania (a v skúsenosti sú vždy dostupné). Pripusťme, že sa objaví tón (ako čisté pocitové dátum, nie ako objektívny zvuk), zatiaľ čo zároveň sa v poli videnia vynorí dátum farby. Obidve chvíľu zostanú (vo všetkých ich momentoch rovnaké alebo aj podliehajúce zmene), ale pocit farby trvá dlhšie, udržiava sa ešte aj vtedy, keď tón už doznel. Počas trvania oboch dát, v jednej fáze ich kontinuity mnou začal prenikať pocit blaha, ktorý počas jeho trvania narástol do určitej miery a teraz zostáva na nej celý čas a existuje ešte aj vtedy, keď sa farba a tón dávno ponorili do minulosti.

Položme teraz otázku, v akom vzájomnom vzťahu sú rozličné druhy zážitkov, o ktorých hovoríme, čo ich odlišuje a predsa znova viaže do jednoty prúdu. Poznávame, že zážitky sa líšia podľa ostro oddelených druhov: pocit farby, pocit tónu, zmyslový „stav“ atď. V rámci jedného druhu existujú prechody od jedného dáta k druhému (odhliadnuc od kolísania v jednom a tom istom dáte napr. nárastu alebo poklesu intenzity) a tieto prechody sú kontinuitné alebo diskontinuitné. Určitý tón môže ustavične prechádzať do druhého v plynulom procese zmien, v ktorom nadobúda ustavične sa meniace kvality, alebo sa môže zmeniť skokom. Rovnako môže červená ustavične prechádzať do modrej a spokojnosť do nespokojnosti. Ale zásadne vylúčený je prechod z jedného druhu do druhého: tón sa nikdy nemôže zmeniť na farbu či farba na bolesť alebo slasť; nie sú tu žiadne sprostredkujúce kvality.

Pokiaľ ide o jednotlivé druhy zážitkov samých, potom existujú také, ktoré ak sú vo všeobecnosti prítomné vo vedomí, tak tam majú ustavičné zastúpenie. Dáta takéhoto druhu vytvárajú kontinuitné „pole“. Samozrejme, je celkom mysliteľné vedomie bez „sluchového poľa“, vedomie, v ktorom nevystupujú žiadne

tóny. Je však nemysliteľné, aby sluchové pole, ktoré bolo určitý čas vyplnené tónmi, zrazu prestalo existovať. Presnejšie povedané, nie je nevyhnuté, aby sluchové pole bolo stále vyplnené *tónmi*; tón môže prejsť do *ticha*, a to nie iba do minima tónu, ale do absolútneho ticha. Ale aj ticho je vyplnením sluchového poľa. Teraz je prázdne, ale *prázdne od tónov*, nie však napríklad od farby alebo čohokoľvek iného; je prázdne, ale nezmizlo. To platí aj pre iné druhy zážitkov, o ktorých hovoríme. Napríklad, vždy sa „nejako“ „cítim“, a aj indiferentný stav, v ktorom mi nie je ani dobre, ani zle, je celkom určitý stav, a nie nejaké „ne-cítenie sa“.

Od „prázdnoty“ poľa treba odlišiť prípad, v ktorom som sa „stiahla“ zo zmyslovej sféry, takže táto už „pre mňa nie je dostupná“. Napríklad, zahĺbila som sa do rozmyšľania, a nepočujem, čo sa okolo mňa deje. Takmer by sa mohlo zdať, akoby tu bola prerušená kontinuita sluchového poľa. V skutočnosti sa však ani v tomto prípade neukazuje žiadna medzera alebo radšej: medzera sa zaplní neskôr, keď znova otvorím brány svojich zmyslov. Zvuk prášenia koberca, ktorý práve vnímam a ktorý doteraz unikal mojej pozornosti, nevnímam ako práve začínajúci, ale ako existujúci už skôr, aj keď som ho predtým neregistrovala, *ako* niečo, ani som ho vôbec nemala predmetne pred sebou. Ako čisto zmyslová danosť bolo však prítomné už predtým. Akoby som znova brala niečo, ktorú som stratila, a keď ju znova beriem, vidím, že pole počas doby, v ktorej som ho nechala mimo pozornosti, bolo kontinuitne vyplnené, hoci možno nedokážem obnoviť spôsob vyplnenia celého trvania. A ticho je iba jedným z mnohých možných vyplnení sluchového poľa počas trvania nevenovania pozornosti.

Nie všetky zmyslové dáta majú osobitosť, že sa pripájajú k „poliam“. Určite neexistuje pole vône a chuti analogické k poľu videnia alebo sluchovému, a či možno v tomto zmysle hovoriť o poli dotyku, necháme teraz bokom.

Ak vezmeme do úvahy úplnú oddelenosť rozličných „polí“, mohlo by sa zdať, akoby sa zjednotený prúd zážitkov, o ktorom sme hovorili na začiatku, rozdelil na rad čiastkových prúdov, menovite na kontinuá zážitkov, prípadne sporadicky sa

objavujúce zážitky jednotlivých druhov. Je to však iba zdanie, a nepochybne možno hovoriť o jednom prúde. Lebo každá fáza v prúde má charakter jedného jediného generujúceho impulzu, ktorý živí všetko, čo sa deje v živom stávaní sa tejto fázy: jednotky zážitkov *všetkých* druhov, ktoré možno pochopiť priamo vo vznikaní. Možno tiež povedať, že prúd *je jeden*, lebo prúdi z *jedného Ja*. Pretože to, čo z minulosti prežíva do budúcnosti, v každej chvíli cíti zo seba tryskať nový život a ťahá so sebou celý chvost toho, čo pominulo – to je Ja.

§ 3. Asociácia cez dotyk

Toto *spoločné vystupovanie* rôzneho druhu zážitkov v jednej momentálnej fáze je *najpôvodnejší a prvý druh spojenia zážitkov* (zatiaľ čo hovoriť o spojení pri vynáraní sa zážitkov z fáz ustavične prechádzajúcich jedna do druhej nemá ešte zmysel). Toto spoločné vystupovanie je to, čo fenomenálne leží v základoch termínu „*asociácia cez dotyk*“. Je totiž pochopiteľné, že čo spoločne vzniklo alebo vôbec v nejakom momente bolo spolu, odchádza spolu aj do minulosti, a vo všetkých premenách svojho bytia (zániku, zapadnutí a znovuvytvorení) tvorí jeden „komplex“. Je teda tiež pochopiteľné, že všetky zážitky tohto komplexu budú „prebudené“, ak je jeden z nich „privolaný späť do pamäti“ – fenomén, ktorý mimochodom pre vedomie plynúce bez akejkoľvek „aktivity“, ako sme to doteraz prijímali, ešte neprihádza do úvahy.

Okrem toho je nepochybné, že tento komplexný útvar je prítomný nielen pri kontakte „súčasne“, ale aj „po sebe“. Fázy, ktoré sú v jednom momente spojené vo vedomí, nie sú ničím, čo existuje osebe alebo môže existovať osebe, ale existujú iba vnútri celku, ktorý tvoria, v jednote zážitkov. Do komplexu teda nemôžu vstúpiť izolované fázy, ale iba trvajúce zážitky, ktorým fázy patria. Na tomto mieste nemôžeme posúdiť, prečo pri znovuvynorení sa nejakého zážitku neprebehne znova *celý* prúd zážitkov, ktorý sa predsa vo svojom priebehu konštituuje ako jednota. Rovnako musíme na tomto mieste odložiť na neskôr skúmanie iných druhov asociácií, ktoré sa robí v psychológii. V každom prípade nie je tento druh „asociácie“ žiadnou

kauzálnou udalosťou; vznik komplexu je čistým stávaním sa – podobne ako tvorenie sa zážitku. Nie je vyvolaný účinkom a taktiež prebudenie celého komplexu pri znovuvynorení sa určitej časti nie je žiadnym kauzálnym vytváraním.

§ 4. Kauzálna podmienenosť zážitkov

Toto spojenie do jedného celku spoluvystupujúcich zážitkov, však nie je jediné, čo možno konštatovať pri ich spoločnom výskyte v prúde. Okrem toho existuje istý druh „ovplyvňovania“ súčasne vystupujúcich zážitkov, dotknutie v ich stave bytia, a je to celkom určitá vrstva zážitku, ktorá sa tu javí ako „pôsobiaca“. Každá zmena v oblasti „sebapocitu“, ako sme povedali vyššie, alebo vo sfére životných pocitov (ako to teraz chceme povedať vzhľadom na rolu, ktorú hrajú), spôsobuje zmenu v celom priebehu súčasného prežívania. Keď sa cítim unavená, zdá sa akoby prúd života takmer stagnoval. Plazí sa pomaly a všetko, čo vystupuje v rozličných zmyslových poliach, je tým dotknuté, farby akoby vybledli, tóny sú akoby prázdne, a každý „dojem“ – každé dátum, ktoré je prúdu života nanútené takpovediac proti vôli – je bolestné a nepríjemné. Každá farba, každý zvuk, každý dotyk „bolí“. Ak únava opadne, dochádza k zmene aj v iných oblastiach, a vo chvíli, keď únava prechádza do živosti, prúd začína živo pulzovať, bez prekážok ide dopredu a všetko, čo v ňom vystupuje, má dych sviežosti a radosti. Nepochybne máme právo označiť tento fenomén ako *kauzalitu* vo sfére zážitkov, ako analogon kauzality v ríši fyzickej prírody, a fakticky ako základný prípad kauzality (z ktorého sa fyzika pokúša odvodiť všetky ostatné kauzálne vzťahy), ktorým je mechanické pôsobenie. Tak, ako rolujúca guľa privedie do pohybu inú guľu, do ktorej narazí, ako pohybovanie sa určitým smerom a rýchlosťou závisia od „impetu“ úderu, od smeru a rýchlosti vyvolaného pohybu, – „úder“, ktorý vychádza zo sféry života, určuje druh priebehu ďalšieho prežívania. A nie iba kvalita, ale aj „sila“ účinku závisia od príčiny, ibaže sila tu už nie je merateľná tak, ako v oblasti fyzickej prírody. V mechanickej kauzalite odlišujeme *spôsobujúcu udalosť* – pohyb jednej gule a *spôsobenú udalosť* – pohyb inej gule – a *udalosť*, ktorá sprostredkúva

medzi oboma, a ktorú môžeme osobitne označiť ako „príčinu“ toho, že jedna guľa udrie do druhej. Od vlastnosti spôsobujúcej udalosti závisí vlastnosť príčiny, a ďalej aj vlastnosť spôsobenej udalosti („účinnok“), ale spôsobujúca a spôsobená udalosť sú vo svojich vlastnostiach podmienené osobitosťou *substrátu* tejto udalosti.

Pri kauzalite zážitkov treba vidieť „príčinu“ v tom, že dochádza k zmene v životnej sfére. Spôsobujúcej aj spôsobenej udalosti zodpovedá aktuálny životný pocit a priebeh ďalšieho prežívania. Ale zatiaľ čo vo fyzickej prírode sa spôsobujúca udalosť objavuje nezávisle od udalosti, ktorá vedie k vyvolaniu spôsobenej udalosti, a bez nástupu takejto udalosti by prebehla bez účinku, vo sfére zážitkov, udalosť, ktorú označujeme osobitne ako príčinu, nie je umiestnená medzi spôsobujúce a spôsobené, ale podmieňuje spôsobujúcu udalosť, ktorá nemôže prebehnúť „bez účinku“. Máme tu teda prvé odlišenie medzi mechanickou kauzalitou a kauzalitou zážitkov. Obidva druhy pôsobenia sa však zhodujú v tom, že účinok nemôže nebyť, ak sa objaví príčina *ako aj* zapríčiňujúca udalosť a objavuje sa vo chvíli, keď to má byť. A v obidvoch prípadoch je účinok nevyhnutný aj vzhľadom na svoju materiálnu povahu. Tak, ako je nemysliteľné, že guľa, ktorá padá nadol, sa v dôsledku vrhu vznesie nahor, je rovnako nemysliteľné, že únava „oživuje“ prúd vedomia.

Dalo by sa ukázať, že špecifická „nevyhnutnosť“ je osobitosťou mechanických kauzálnych vzťahov a nie je vlastná všetkým fyzickým kauzálnym vzťahom. Vôbec netreba vidieť ako nevyhnutnosť, že napr. brnknutie na strunu určitej dĺžky vyvolá tón určitej výšky. Skúmanie týchto vzťahov treba samozrejme prenechať osobitným skúmaniam v oblasti fyzickej prírody.

Na druhej strane opäť narážame na rozdiely, keď obrátime pozornosť na *substráty* diania. Vo fyzickej prírode sú to „veci“, substancijálne jednotky, ktoré sú v kauzálnych vzťahoch, pre ktoré je príčinná udalosť zároveň konstitutívna. Čo sa tam ukazuje ako príčina a účinok, sú udalosti, ktoré sa dejú s vecami a zmeny stavu vecí. V týchto zmenách sa „ukazujú“ vlastnosti, ktoré tvoria stav existencie danej veci. Na druhej strane, poznanie

týchto vlastností obsahuje v sebe poznanie možných účinkov, ktoré daná vec môže spôsobovať a znášať.

Zaviedli sme kauzálny vzťah ako spojenie *zážitkov*. Teraz ich musíme preskúmať trochu dôkladnejšie z hľadiska štruktúry, aby sme zistili, či sú substrátmi kauzálnej udalosti, analogicky k veciam vonkajšej prírody. Doteraz sme ich poznali ako vlny prúdu zážitkov, ktoré sa dvíhajú, rozvíjajú za určitý čas a opäť zanikajú. Pre naše súčasné úvahy to nestačí. Najprv v každom zážitku odlišíme:

1. *obsah*, ktorý je prijatý do vedomia (napríklad dátum farby alebo radosť);
2. *prežívanie* tohto obsahu, jeho prijatie do vedomia (vlastnenie vnemu, pocit radosťi);
3. *vedomie* tohto prežívania, ktoré ho – vo väčšej alebo menšej miere – vždy sprevádza, a vzhľadom na ktoré sa prežívanie samotné tiež označuje ako vedomie.

Pokiaľ ide o bod 1. treba zdôrazniť, že v oblasti obsahu zážitku – ako jasne ukazujú vybrané príklady – existuje zásadný rozdiel. Je to rozdiel medzi mimojáskymi (ichfremd) dátami (pocitovými dátami) a jáskymi (ichlich) (ako je napr. radosť). Prvé stoja v protiklade k Ja, druhé ležia na strane subjektu. Keby sme vzali do úvahy transcendentálne objekty, našli by sme tam rovnaký rozdiel. Sú také, ktorým v ideálnom prípade zodpovedajú zážitky s mimojáskym obsahom, a iné, ktorých adekvátne uchopenie vyžaduje zážitok s jáskym obsahom. Na jednej strane stoja „veci“, na druhej napr. hodnoty.

Rozmanitým obsahom zodpovedajú odlišnosti prežívania (*vlastnenie* vnemov, *cítenie* stavy Ja). Okrem toho, prežívanie každého druhu ukazuje odlišnosti *intenzity*. Ja sa môže s väčšou alebo menšou intenzitou venovať mimojáskemu obsahu, alebo byť vydané jáskemu obsahu. Mimojásky obsah vystupuje pri vyššom napätí jasnejšie a výraznejšie, oproti tomu jásky ma vo vyššej miere berie do vlastníctva. Intenzitu prežívania si, samozrejme, netreba mýliť s intenzitou obsahu. Intenzívny pocit červene nemusí byť pocitom intenzívnej červene a intenzívne pociťovanie bolesti nemusí byť pocitom intenzívnej bolesti.